

Как да преподаваме български език на бежанци?

Насоки за доброволци

За авторите

Д-р Анастасия Новикова и Вяра Михайлова от "Интернационална Асоциация ЕгюкАрт" са специалисти по ранно двуезично развитие и дидактика на чуждоезиковото обучение, завършили висше образование в Университет Хайделберг (Германия). Автори са на учебни материали за деца с майчин език, различен от българския, и на наръчници за учители. В тези насоки за доброволци те обобщават добри международни практики и дългогодишния си опит в работата с деца мигранти и обучението на педагози в Германия и България.

От 2020 година авторите създават учебни материали в рамките на проекта **"Разбираш ли езика на училището?"**, който се осъществява съвместно от фондация „Заедно в час“, „Интернационална Асоциация ЕгюкАрт“ и „Тръст за социална алтернатива“. Основната цел на проекта е да се създадат специализирани и ефективни материали за обучение на ученици с майчин език, различен от българския.

Повече за проекта и материалите, създадени като част от него, вижте на следния линк: prepodavame.bg/bsl/

д-р Анастасия Новикова, Вяра Михайлова, текст
Еслица Попова, илюстрации

© Интернационална Асоциация ЕгюкАрт, 2022
www.educ-art.eu

СЪДЪРЖАНИЕ

Началото - създаване на положителна атмосфера в групата	3
Ученикът в центъра	4
Подходящи и полезни теми	5
Лексика и граматика	6
Как да работим - методически насоки	7
Майчиният език на учениците като ресурс	9
Дейности с деца	10
Учебни материали	15
Използвани източници	17

Вие сте доброволец, който иска да помогне на идващите в България по-бързо да проговорят български език. Всеки, който владее добре езика (дори майчиният му език да не е български), може да подкрепи хората, които тепърва започват да го учат.

Вашите ученици се намират в по-особена ситуация и имат нужда бързо да усвоят езикови умения, които са им необходими в ежедневието - за да отидат на лекар, да се разбират със съседите си, да пазаруват, да се справят в държавните институции и т.н. Затова Вие няма да провеждате обичаен курс по български език, а ще помагате на учениците да усвоят основните езикови умения чрез практически насочени дейности. Вашата задача е предизвикателна и много важна. Ако не сте учител по български език или сте учител, но не сте преподавали досега на чужденци или бежанци, сигурно и Вие усещате нужда от конкретни идеи, съвети и насоки за работа. Тук ще намерите такива насоки за работа с възрастни и деца.

НАЧАЛОТО - СЪЗДАВАНЕ НА ПОЛОЖИТЕЛНА АТМОСФЕРА В ГРУПАТА

Много е важно да създадем положителна атмосфера и да се опитаме бързо **да изградим доверие в групата**. Емоциите играят важна роля в процеса на учене. Много е вероятно Вашите ученици да изпитват например стрес, тревога, тъга... Личната връзка, която ще изградим с учениците, ще им помогне да се чувстват в защитена среда и да се отпуснат, за да учат по-добре.

❖ Излъчвайте **спокойствие и увереност, усмихвайте се често** и преподавайте с добро настроение.

❖ Опитайте се **да запомните възможно най-бързо имената на учениците** и ги насърчавайте и те да се обръщат един към друг по име. В началото може **да използвате табелки с имена**.

❖ Подрежете по възможност **чинове/столовете във формата на буквата П**, така че всички в групата да се виждат. Това допринася допълнително за създаване на приятна работна атмосфера.

❖ **Разкажете малко за себе си. Използвайте кратки и прости изречения.** По

този начин учениците ще имат усещането, че започват да разбират езика, а и също ще **им дадете модел за техните изказвания** - как те да се представят.

Здравейте. Аз съм Мария. Аз съм от Габрово/София... Аз говоря български, английски (украински, руски и др.). Аз съм студентка/учител/медицинска сестра... Заедно ще учим български език. Ще бъде много интересно и забавно.

❖ Важно е да говорите бавно и отчетливо и да използвате **мимика и жестове**, за да улеснявате разбирането.

❖ Проявявайте **интерес към езика на учениците**. Научете няколко ключови израза на него, като например *Добър ден, Здравей, Как си?* и др.

❖ Изграждайте култура на взаимопомощ в групата. Планирайте **задължително дейности за групова работа**.

❖ Бъдете търпеливи и **не си поставяйте твърде високи цели. Важно е учениците да не изпитват натиск**.

УЧЕНИКЪТ В ЦЕНТЪРА

Сигурно знаете, че при съвременните методи на преподаване **ученикът се поставя в центъра**. Най-важно за Вашите ученици е **бързо да започнат да се ориентират на новото място и да се справят с ежедневието**. Затова темите и целите на уроците трябва да бъдат съобразени с техните нужди.

❖ **Темите винаги трябва да се свързват с конкретни ситуации от ежедневието**. Например: *Къде и как пазаруваме? Как да отидем на лекар? Как се придвижваме в нашето населено място?* Учениците не трябва да учат лексика и граматика изолирано. Когато представяме темите така практически насочено, учениците научават езикови изрази и структури, които веднага могат да прилагат в ежедневието.

❖ **„Прилагане, прилагане, прилагане!“** - както знаете, това е златното правило за учене на език. Не е достатъчно само да научим различните граматични форми, трябва да знаем кога и как да ги употребяваме. **Затова е много важно учениците да имат възможност да говорят в часа, и то повече от Вас**. Вашата задача в случая е да създавате подходящ ситуативен контекст за прилагане на езика, например чрез разыгране на поръчване на храна или напитка в заведение, купуване на билет за градски транспорт и т.н.

❖ **Планирайте достатъчно дейности за работа в малки групи и по двойки**. Проучванията показват, че когато се работи с цялата група, всеки ученик успява да се изкаже средно около 3 пъти в един учебен час. Тоест учениците не говорят достатъчно. Затова, след като въведете думите и изразите и покажете как ще ги упражните, дайте

възможност на учениците да работят самостоятелно. Задължително обикаляйте по групите/двойките, включвайте се в разговорите и давайте обратна връзка - така се учи най-добре.

❖ **Окуражавайте учениците да задават въпроси, да споделят какво ги интересува да научат и какви конкретни нужди имат**. Питайте ги често дали имат въпроси, възможно е те да се притесняват да попитат първи.

❖ **Ако има ученици, които предпочитат да слушат без да се включват активно в дейностите, дайте им тази възможност**. Причините може да са различни, не го приемайте лично. Покажете ги да участват, без да настоявате. Те ще научат нещо ново, дори и само да слушат, а постепенно ще започнат да се включват и по-активно.

ПОДХОДЯЩИ И ПОЛЕЗНИ ТЕМИ

Да започнем с един пример. Нека темата на урока да не е *Превозни средства*, а да я насочим практически: **Как се придвижваме в нашето населено място?** В случая би било полезно за учениците да научат какъв градски транспорт могат да използват, откъде и как да си купят билет, какви видове карти има, как да стигнат до определено място и т.н. Изберете дестинации, които са важни за Вашите ученици: общината, Служба Миграция, болницата, училището, различни магазини и др.

Използвайте карта на града и решавайте конкретни казуси. Например искаме да стигнем “от тук до поликлиниката”. Какъв транспорт да използваме, какви приложения за навигация има (Moovit, Google Maps и др.)? Може да обсъдите маршрута или основните спирки на конкретни линии, които учениците използват.

Бъдете чувствителни при теми като **Семейство, Откъде сте?** или **Как сте стигнали до България?** Ако учениците Ви имат нужда да споделят, дайте им възможност да го направят. Но ако прецените, че темата е травмираща за тях и Вие не се чувствате уверени, че знаете как да реагирате правилно при евентуална емоционална реакция от страна на учениците, по-добре не засягайте темата във Вашите часове. Ако е необходимо, може да се обърнете за съвет към по-опитен колега доброволец или психолог.

Ето няколко предложения за теми:

Нека да се запознаем! Как да разкажем за себе си?

Как да изразим конкретните си нужди и желания?

Как да се придвижваме в нашето населено място?

Как да пазаруваме (хранителни стоки, хигиенни средства, облекло...)?

Как да отидем на лекар?

Къде и с какво можем да се нахраним вкусно?

Какво обичаме да правим? Какво можем да правим в нашето населено място?

Какво имаме и какво ни трябва за жилището?

Каква помощ можем да получим и къде?

Според нуждите на учениците може още да работите по теми като **Училище, Търсене на работа, Посещение при ветеринарен лекар** и др.

ЛЕКСИКА И ГРАМАТИКА

Лексиката е основата за разбирането на езика. В нашия случай тя е по-важна от граматиката. **Грамматиката е инструмент**, който ни служи, за да можем да свързваме думите в смислени изречения и по този начин да общуваме. Най-често ние самите, както и възрастните ученици, свързваме ученето на език с учене на граматика. По този начин обаче пропускаме **основната цел - комуникацията**. Затова не е подходящо целите на урока да са например усвояване на лични местоимения, съгласуване или множествено число. Също така не е подходящо да работим изолирано за лексикални теми, като например *Плодове и зеленчуци*, *Транспортни средства* или *Части на тялото*. Изхождайте от това какво трябва да кажат учениците в определена ситуация и колко лексика и граматика са им необходими, за да могат да се изразят. Разиграйте например ситуация **пазаруване на пазара** и ще използвате в ясен контекст необходимите думи, изрази и граматични структури. Например: *Моля, дайте ми 2 кг ябълки*. Така по естествен начин ще упражните не само **лексиката за плодове и зеленчуци**, но също **множествено число и учтива заповедна форма**. Това е подходът, който ще донесе най-много на учениците: за да се изкажат, те задължително трябва да използват и граматика. А когато я прилагат по този начин, ще я научат по-добре.

Ето няколко **ключови насоки** за работа с лексика и граматика:

❖ **Въвеждайте думите в изрази и изречения**, които се използват често и учениците могат да ги приложат в ежедневието. Ученето на отделни думи все още се среща в уроците по чужд език, но това не е ефективен начин. Когато ду-

мите се учат изолирано, без контекст, лесно се забравят.

❖ **Имайте предвид, че можем да запомним около 7 - 10 нови думи на ден.** Освен това, когато научаваме една дума, това не се случва наведнъж. Дори да сме запомнили как се пише и произнася думата и какво е нейното основно значение, знанието ни за различните значения, граматичните форми и употребата на думата се надграждат постепенно. Затова е важно думите да се въвеждат и употребяват в ясен контекст и да се повтарят често в различни ситуации.

❖ **Основното правило в преподаването на език е въвеждане на езиковия материал от учителя преди езиковата продукция на учениците.** Учениците трябва първо да чуят от Вас думата, израза или граматичната конструкция 3-5 пъти, преди да започнат да я употребяват. Това важи особено когато работим с деца до 8-годишна възраст.

❖ **Осигурявайте възможност за повторение и употреба на новите думи.** Проучванията показват, че трябва да срещнем една дума над 60 пъти - да я чуем, прочетем, употребим, за да я овладеем активно. А някои учени смятат, че това трябва да се случи дори около 200 пъти. Затова проявявайте разбиране, че учениците имат нужда от време, за да научат новите думи.

❖ **Нови граматични теми се вземат само с вече позната лексика!** Това е най-ефективният начин, защото мозъкът ни има нужда от нещо познато за основа, върху която да надгражда нови знания.

❖ **Винаги преценявайте какво учениците биха могли да научат на първо време като цели изрази, както и за какво ще**

им помогне да знаят правилата отсега. Например изразът *на мене ми харесва* или *харесва ми* може **в началото да се научи като цяла фраза** (в науката за усвояване на езика такива фрази се наричат „chunks“). По-добре да не обясняваме в първите часове подробно за употребата на пълни и кратки форми на местоименията в българския език. Това е много комплексна тема, която няма да помогне на учениците непосредствено за комуникацията и може да ги обезкуражи.

❖ **Не се изкушавайте да обяснявате всички форми веднага и наведнъж.** Ако учениците проявяват интерес към граматиката и Ви задават конкретни въпроси, може да обясните накратко и да кажете, че ще учите за това подробно на по-късен етап. Може да им кажете защо е още рано за определена граматична тема. Така учениците ще изградят доверие към Вашата преценка.

❖ **Не се притеснявайте, нормално е да не знаете всичко.** Като носител на езика, Вие го говорите много добре, без да Ви се налага да се замисляте за неговите закономерности, правила и изключения. Ако не сте професионален учител по български език като чужд, е много вероятно да не знаете как да отговорите веднага на всички въпроси за граматиката. Особено когато учениците Ви питат *Защо е така?* В такива случаи може да кажете, че трябва да проверите по-подробно и ще отговорите следващия път.

КАК ДА РАБОТИМ - МЕТОДИЧЕСКИ НАСОКИ

Повечето от Вас вероятно не са учители по български език за чужденци. В такъв случай е полезно да си спомним как ние сме учили чужд език в училище: трябвали са ни 6 години или повече, за да научим един чужд език така, че да можем да го говорим донякъде задоволително. Вашите ученици обаче не разполагат с толкова време. Те трябва да навлязат бързо в езика, за да се справят в ежедневието. Колкото повече време прекарат в страната, учат езика и общуват, толкова по-добре ще го овладеят. Загължително ги окуражавайте да говорят, без значение колко грешки допускат в началото.

Ето и няколко **конкретни съвета** как да се подготвите за часовете и как да работите:

❖ **Поставете си цели за урока** както и за няколко урока напред. Ако нямате поставени цели, няма да имате фокус и няма да е ефективно преподаването. Формулирайте целите на урока по следния начин:

Учениците могат да: ... Например *разкажат за себе си, обяснят какво са работили, напазаруват необходими продукти* и т.н. Така ще можете също да проследявате напредъка на учениците.

❖ Изберете **подходяща тема** за Вашата група. (Вижте [Подходящи и полезни теми](#) по-горе.)

❖ Набележете **7-10 ключови гуми и 3-5 израза** към темата.

❖ Измислете **подходяща ситуация**, която да разиграете с учениците и в която да включите тези гуми и изрази.

❖ Полезно е **учениците сами да набележат гуми, които искат да научат**, а Вие да им ги обясните, да им предложите изрази и изречения към тях и по възможност да ги включите в дейности в урока.

❖ За **обясняване на гумите може да използвате и превод на друг чужд език**, който Вие и учениците говорите, напр. английски.

❖ Окуражавайте учениците да използват **флашкарти за учене на гуми**. От едната страна може да се напише гумата, а от другата изречение с нея. Или от едната страна на картата да има гума и израз/изречение с гумата на български език, а от другата - същото на майчиния език на учениците. (Например *спирка/спирки, следващата спирка е...*)

❖ **Включвайте всички сетива при ученето**. Използвайте аудиоматериали и много визуални средства (предмети и картинки). Нека учениците да докосват и използват предметите в дейностите.

❖ **Движението** също е много важно за запомнянето. Може да демонстрирате гуми с пантомима. Особено полезно е да **онагледявате глаголи с жестове и да ги „разигравате“**. Включвайте подвижни игри не само при децата.

❖ Използвайте **автентични материали** - карта на града; билети за градския транспорт; снимки на сгради от населеното място, които може да са важни като дестинация или ориентир; брошури на магазини, когато говорите за пазаруване или готвене и др.

❖ Може да използвате **две кукли за ръка или пръсти**, за да създавате възможност за повторения. (Може да направите например кукли от чорапи.) Куклите може да говорят помежду си, може

едната от тях да пита за нещо и да не разбира веднага. Куклите може също да се обръщат към учениците, да ги молят за помощ, да симулират неразбиране и по този начин ще ги мотивират да говорят. Не се притеснявайте да използвате този похват и при възрастни. Куклите разчупват атмосферата и чрез тях се създава дистанция в общуването, която отнема на учениците притесненията при говоренето на чужд език.

❖ **Планирайте смяна на дейностите в урока**. Ученето на език изисква много внимание и концентрация. Сменяйте дейностите на около **15 мин**. Ако работите с малки деца или деца в начална училищна възраст, може дейностите да са по **5-10 мин**.

❖ След като сте въвели **нови гуми** в урока, задължително проведете подходяща дейност, в която **да ги упражните и затвърдите**.

❖ **Извършвайте, доколкото е възможно, дейности от ежедневието заедно с учениците**. Например пазарувайте, идете до някое заведение и поръчайте заедно храна и напитки, отидете на разходка в центъра на града, като обсъдете преди това маршрута и т.н. Планирайте предварително какво ще казвате на учениците, какви гуми и изрази ще използвате целенасочено. Така ще сте по-сигурни, че ще ги употребите на място в правилния момент и ще използвате ситуацията максимално добре за учене.

❖ **Не се обезкуражавайте, ако известно време не наблюдавате напредък**. Ученето на език изисква много време. Да се забравя също е човешко. На мозъка му трябва време да превърне пасивното знание в активно.

❖ **Задължително хвалете учениците и отбелязвайте и малките напредъци**.

❖ **Правете паузи.** Паузите са много важни за процеса на учене. През това време мозъкът ни обработва наученото. Може например да слушате музика в часа, да направите подвижна игра или да излезете заедно на двора. Може също да рисувате или да майсторите нещо. Вие ще забележите, че в такива паузи също прилагате езика и те не са никак напразни.

❖ Ако използвате **местове**, проверявайте с тях **какво вече знаят учениците**, а не какво още не знаят. Важно е да им покажете напредъка. Добре е да обсъждате резултатите индивидуално в разговор. Това усилва мотивацията.

❖ **Най-ефективният начин за поправяне на грешки е преформулиране и допълване на отговора на ученика.** Например: **Много вкусна лютИВица. - Да, лютЕНицата е много вкусна. И аз много обичам лютЕНица. Има много различни рецепти за лютЕНица.* По този начин ние многократно употребяваме правилната форма и подаваме модел, който ученикът да следва. Проучванията показват, че не е ефективно да се поправят грешки директно: *Не се казва лютИВица, а лютЕНица.* Това важи особено при работа с деца. При директната корекция употребяваме още веднъж неправилната форма и се фокусираме върху грешката, което също води до намаляване на мотивацията.

❖ Във всеки урок включвайте дейности, в които **да упражните наученото в предходния урок.**

❖ Завършвайте всеки час с **кратка рефлексия** какво ново сте научили и сте затвърдили. Може да обсъдите с учениците какво искат да научат в следващия час.

МАЙЧИНИЯТ ЕЗИК НА УЧЕНИЦИТЕ КАТО РЕСУРС

Най-добрият начин да научиш един език е да се потопиш в езиковата среда. Това несъмнено е така. Сигурно сте чували и за учители, които от най-добри намерения дори са забранявали на учениците да използват майчиния си език. Междувременно това не се смята за правилно. Напротив, **майчиният език на учениците се приема за изключително ценен ресурс. Използвайте го!**

❖ **Когато работим за лексика, е много полезно да правим връзка с думите на майчиния език на учениците.** Това важи за всички езици, не само за тези, които са близки с българския. Когато научаваме една дума на нов език, ние я прибавяме към вече усвоената на майчиния език концепция, т.е. майчиният език ни служи като основа за научаване на всеки следващ език. Разбира се, това не означава, че трябва задължително да превеждаме всяка дума. Правете го, когато смятате, че може да помогне, или когато учениците проявяват интерес.

❖ **Интересът ни към майчиния език на учениците повишава и увереността им в собствените възможности.** Обикновено учениците реагират много позитивно, когато им задават въпроси за родния им език, в който се чувстват сигурни.

❖ Ако майчиният език на учениците Ви е някой от славянските езици, за тях ще бъде много приятно **да откриват български думи, които са едноквни или си приличат с думите на майчиния им език.** Дейност, която много се харесва на по-напреднали ученици, е съпоставянето на устойчиви изрази, метафори и пословици на двата езика (например: *след дъжд качулка, животът тече, крушата не пада по-далеч от дървото*).

❖ **Разгледайте с учениците азбуката на техния език и я сравнете с българската.** Тази дейност е подходяща и за езици, които използват латиница или друга азбука. В тези случаи ще има повече разлики, но ще откриете и нещо общо. Ако на майчиния език на учениците се пише на кирилица, лесно ще откриете кои букви ги има или няма в съответната азбука.

❖ **Обръщайте внимание на общото и различното между езиците.** Винаги помага, когато знаем повече за езика на учениците ни. Например колко глаголни времена има в него, колко рода, има ли падежи и т.н. По този начин ще можем по-лесно да преценим какво ще е по-трудно и по-лесно за нашите ученици и как да им го преподадем.

Ако Вашите ученици говорят украински и/или руски език, те бързо ще започнат да разбират общия смисъл от контекста, защото тези езици са близки с българския. Въпреки това трябва да имате предвид, че в българския език има гостадуми, които звучат по сходен начин, но имат друго значение (например гостадумата *направо* означава на руски и украински *надясно*). Освен това българската граматика гостад се отличава от граматиката на тези езици и на учениците в началото ще им бъде трудно да разбират детайли и да се изразяват. Особено трудно ще им е вероятно с глаголните времена, членуването и пълните и кратките форми на местоименията.

ДЕЙНОСТИ С ДЕЦА

Ако сте доброволец в детски център или подобна структура, която организира занимания с деца бежанци, работата Ви може да бъде свързана с особени предизвикателства. Децата, на които им се е наложило да напуснат дома си и са се озовали в нова, непозната обстановка, реагират на ситуацията по различен начин. Някои от тях имат бариера да учат езика, защото се страхуват, че това означава, че остават за постоянно в страната и няма да могат да се върнат вкъщи. Има и случаи, когато децата са травмирани от преживяното и спират да говорят, дори на майчиния си език. Затова трябва да дадете време на децата и на себе си.

Много е важно първо да изградите доверие и да създадете позитивна атмосфера, в която децата могат да се отпуснат и да се почувстват комфортно. Най-добре е да започнете със **съвместни креативни дейности и игри**, които са приятни и занимателни за децата, без да поставяте акцент върху ученето на езика. **Важно е децата да не усещат натиск. Положителните емоции ще отключат постепенно интереса им към новата среда и съответно към езика.**

Имайте предвид, че при подобни занимания можете да учите **индиректно и езика**. Тоест езикът ще Ви служи като **инструмент**, докато извършвате най-различни дейности с децата. В дидактиката на чуждоезиковото обучение този метод се нарича **интегрирана езикова подкрепа** и е доказано много ефективен при работата с деца.

Тук ще намерите **конкретни съвети** за интегрирана езикова подкрепа, ако работите с деца в тази особена ситуация:

❖ **Можем да се учим взаимно.** Обикновено доброволците не говорят езика на децата. Тази ситуация обаче може да се използва по естествен начин за мотивиране на децата да учат езика. Много е логично: *За да се разбираме, трябва аз да разбирам малко вашия език и вие да разбирате малко моя.* **Показвайте интерес към езика на децата.** Питайте как се наричат различни неща на техния език и им казвайте как се наричат на български.

❖ Задължително **набелязвайте вкъщи ключови гуми и изрази**, които искате да научите с децата по време на дейностите. Може да си ги запишете на бележка и така да си напомняте да ги употребявате в урока. Ако запазвате бележките, ще можете да следите кои гуми и изрази вече сте взели.

❖ **Употребявайте най-важните гуми и изрази** няколко пъти по време на дейността. Важно е децата да ги чуват често и в ясен контекст, за да могат да ги запомнят. Например: *Вземам ножица. С ножицата ще изрежа кръг. Сега всеки да вземе ножица и да изреже кръг.*

❖ **Говорете с кратки и прости изречения.** Не използвайте много синоними. Важно е особено в началото децата да чуват често едни и същи изрази, за да ги научат по-лесно. **Използвайте жестове, мимика и езика на тялото.** Избягвайте умалителни форми на същ. имена, като *ръчичка, якенце*. За начинаещи ученици е важно да чуват основната форма на гумите (*ръка, яке*), защото от тях по-лесно се изважда граматичната информация за рода и съответно за формите за мн. число, членуване и т.н.

❖ Когато **давате инструкции за дейностите:** Повтаряйте по възможност едни и същи инструкции за сходни дейности, така че структурата и форму-

лировката да остават същите, а само параметрите да се променят. Демонстрирайте по възможност дейността или части от нея (например *пиша* - демонстрираме движението с ръка, *чувам* - слагаме ръка зад ухото, *разделяме се по двойки* - показваме/докосваме две деца и др.).

❖ **Описвайте с гуми какво правите по време на дейността.** Така децата чуват гуми и изрази в изречения в ясен контекст, което им помага да ги разберат и постепенно да ги запомнят. Например: *Вземам ножица, изрязвам кръг, вземам лепило...*

❖ **Повтаряйте по няколко пъти какво правите** - това помага на децата да запомнят гумите и изразите по-добре. Например когато раздавате хартия: *Един лист хартия за теб, един лист хартия за теб и един лист хартия за теб...*

❖ Ако има възможност, може да залепите **на предметите в стаята техните названия на български език.**

❖ **Когато децата започнат да Ви отговарят на български език, повтаряйте и разширявайте техните отговори.** Така те ще чуват гумите и изразите по-често и ще ги запомнят по-добре. Например: *Какво рисува? - Дърво. - Аха, дърво. Твоето дърво е много хубаво. То цъфти, нали е пролет.*

❖ **Давайте на децата възможност да говорят, без да се притесняват от грешките.** За Вас е най-важна дейността, която извършвате. Не поправяйте грешките директно, само преформулирайте отговорите. Например: **Аз оцветих два яйца.* (грешно съгласуване на числ. име със същ. име) - *Да, чудесно! Ти си оцветил две яйца.*

❖ След дейността направете кратко резюме какво сте направили, за да употребите още веднъж гумите и изразите. Демонстрирайте за какво говорите. Например: *Днес направихме цветето от хартия. Използвахме лист хартия, ножица и лепило...* Постепенно може да питате и децата.

❖ Когато децата започнат да научават гуми на български език, може **да прави-**

те с тях гву- или **многоезични плакати или колажи на различни теми.** Например на теми като *Любими животни, Какво обичам да правя, Приятелство, Радост, Сезони* и т.н. Използвайте изрязани картинки или рисунки на децата и напишете заедно гуми и изрази към тях.

А ето **какво конкретно може да правим за езика при различни занимания:**

Дейност	Език
<p>Рисуване</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Казваме какви материали ще използваме, какво рисуваме. ◆ След това разглеждаме заедно рисунките, посочваме отделни неща по тях и ги назоваваме. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ цветове ◆ пособия за рисуване <p>според рисунките на децата</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ най-различни същ. имена: <i>дърво, небе, мече...</i> ◆ глаголи: <i>Какво прави мечето? - (Мечето) спи.</i> ◆ прил. имена (на по-късен етап): <i>дебело мече, високо дърво</i>
<p>Майсторене</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Показваме и назоваваме какви материали ще използваме. ◆ Описваме с гуми какво правим и демонстрираме как. ◆ След това разглеждаме заедно изработените неща и обсъждаме как сме ги направили (правим резюме). 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ цветове ◆ геом. форми ◆ канцеларски пособия ◆ глаголи като <i>сгъвам изрязвам, лепя</i> и др. ◆ изрази като <i>дай ми, вземи</i>
<p>Игри на маса</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Показваме и назоваваме материалите за играта. ◆ Обясняваме правилата на играта, демонстрираме. ◆ Говорим и описваме с гуми какво се случва, докато играем. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ гуми, свързани с конкретната игра: <i>зар, карта, жетон, водещ...</i> ◆ изрази като <i>ти си наред, изчакай, вземи една карта, хвърлям зара, получих 5, минавам 5 полета напред...</i> ◆ евентуално числа и цветове

Дейност	Език
<p>Логически задачи и забавна математика</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Назоваваме обектите, включени в задачата. ◆ Разглеждаме заедно задачата и я обясняваме. ◆ Може да обсъждаме как сме стигнали до резултата. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ числа и броене ◆ математически действия <i>събиране, изваждане, умножение, деление</i> ◆ математически знаци ◆ различни същ. имена <i>две жаби > един щъркел</i> ◆ геометрични фигури ◆ цветове
<p>Погвижни игри</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Обясняваме правилата на играта, демонстрираме. ◆ Говорим и описваме с думи какво се случва, докато играем. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ числа и броене ◆ части на тялото ◆ глаголи като <i>тичам, скачам, клякам, крия се</i> и др. ◆ посоки: <i>наляво, надясно, напред, назад</i> ◆ наречия: <i>бързо, бавно</i> и др.
<p>Танци</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Показваме и обясняваме как да се изпълнят движенията. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ части на тялото ◆ глаголи като <i>завъртам се, протягам ръка/крак, скачам, поставям крак, въртя се</i> ◆ посоки: <i>наляво, надясно, напред, назад</i> ◆ наречия: <i>(по-)бързо, (по-)бавно, (по-)плавно</i> и др.

Още един успешен метод за езикова подкрепа при по-малки деца е **интерактивното четене на картинни книги**. **Картинните книги** предоставят много добри възможности за работа, независимо от това дали и доколко децата владеят езика. В картинните книги илюстрациите имат много важна функция - те разказват историята и са равнопоставени на текста, а понякога даже имат превес. По този начин децата разбират общо съдържанието и могат да се съсредоточат върху отделни думи и изрази, които научават чрез историята. Може да използвате картинните книги за въвеждане на определена тема, която искате да обсъдите, или като основа за учене на лексика при деца до 9-10 години. (За по-големи деца може да се използват комикси.)

- ❖ Важно е да изберете **история, която не е прекалено дълга и сложна и има ясна структура.**
- ❖ Избирайте книги, в които **илюстрациите и историята се подкрепят и допълват взаимно.**
- ❖ Използвайте **книги със съвременен език.** Народните приказки например често съдържат думи и изрази, които са вече остарели и не се употребяват в ежедневието. Понякога изреченията в тях имат по-необичаен словоред, което допълнително усложнява разбирането. Затова такива приказки не са много подходящи в случая.
- ❖ **Запознайте се предварително с историята.** Прочетете вкъщи текста на глас.
- ❖ Преди урока **изберете около 7 ключови думи**, които са важни, за да разберат децата историята.
- ❖ Измислете **дейност, в която да въведете думите, преди да прочетете книгата.** Например съберете предмети или рисунки, които да покажете на децата. Глаголи можете да обясните, като покажете картинка и демонстрирате действието (например *духа вятър*). Може да попитате децата как се казват тези думи на майчиния им език.
- ❖ **Показвайте илюстрациите бавно, една по една.** Давайте на децата време да ги разгледат. Важно е да имате контакт с децата и те да виждат Вас и книгата добре.
- ❖ **Разказвайте какво се случва към всяка илюстрация/сцена от историята.** Може да прочетете текста или да го преразкажете с Ваши думи. **Говорете бавно и си помагайте с илюстрацията:** посочвайте нещата, за които говорите.
- ❖ **Бъдете артистичен разказвач.** Използвайте мимика и жестове и работете с гласа си - залагайте на ефекта на очакване, изненада и т.н. **Ооо, и изведнъж какво става тук?**
- ❖ **Ако в историята има повтарящи се изречения или въпроси и децата имат желание, може да ги произнасят с Вас в хор**, след като се появят за втори-трети път. Например: *Едно, две, три, лампичке светни!*
- ❖ **След четенето проведете креативна дейност** като рисуване или майсторене, в която още веднъж да се върнете към историята. По този начин ще можете да повторите ключовите думи.

Повече идеи за езикова подкрепа при дейности с деца можете да намерите в наръчника [Интегрирана езикова подкрепа на ученици с майчин език, различен от българския](#), глава *Как да оказваме езикова подкрепа в извънкласни дейности?*

Когато прецените, че децата са готови, може да започнете да включвате дейности и упражнения, директно насочени към учене на езика.

УЧЕБНИ МАТЕРИАЛИ

Подбирайте внимателно материалите, с които работите. Най-вероятно няма да намерите такива, които са изцяло подходящи за Вашата група ученици. Все пак е добре да се ориентирате по наличните материали за български език като чужд или за български език като втори. Те са създадени от специалисти и следват определена методика.

Започвайки този курс, е добре да имате предвид, че трябва да сте гъвкави. Учениците Ви се намират в сложна жизнена ситуация. Възможно е някои от тях да не посещават курса редовно или да се по-

Тук Ви предлагаме списък с **учебници и групи полезни ресурси** за преподаване на български език на деца и възрастни.

За възрастни:

[Андонова, Маргарита/Загорова, Жана/Събева, Радост \(2014\): Български език за бежанци ниво А1 и ниво А2. Сдружение "Каритас София".](#)

[Е-книги на свободен достъп за самостоятелно учене на български език](#) (теми като *Храна, В магазина за грехи, В града* и др.)

Български за чужденци. Мултимедияен курс DVD (2020), Летера.

Благоева, Румяна (2017): Beginners' course Bulgarian. Ускорен курс по български за англоговорящи (Учебник + онлайн 2CD), PONS. (самоучител)

© EducArt www.educ-art.eu

явяват нови ученици. При тези обстоятелства е трудно да следвате стриктно последователността на уроците в учебника, с който решите да работите. Но това и не е необходимо, защото Вие не провеждате обичаен курс по български език. Водете се от нуждите на учениците.

Ако някои упражнения и текстове в учебника Ви се струват по-сухи, несвързани с ежедневието, а създадени само с цел упражняване на граматика, пропускате ги. Да упражняваме езика, не означава само да попълваме липсващите окончания на думите в изреченията. Избирайте материали, които ще са полезни за учениците в конкретни ситуации в живота. А може и да използвате упражненията от учебника като модел, по който да измислите упражнения по-подходящи за Вашите ученици.

Не забравяйте обаче, че език не се учи само чрез заучаване на граматичните форми, най-важното е прилагането и общуването. Разигравайте конкретни ситуации, обсъждайте текстове, видеа и др. Това също е много полезно.

Загорчев, Марин (2013): Учим български леско. Комплект из учебника и 4 аудиско, Skyprint.

Загорчев, Марин (2015): A Practical Bulgarian Grammar for English Speakers, Skyprint.

Иванова, Елеонора (2017): The Bulgarian Language in Practice (Мултимедияен курс по български език за англоговорящи), Веси.

Йорганов, Галин (2018): Български език и граматика за иностранци (Мултимедияен курс на български език за рускоговорящи), Веси.

Колева-Златева, Живка/Емилианова, Боряна (2004): Аз говоря български: Български език за чужденци. Първа част + 2 CD, Фабер.

Куртева, Галина/Бумбарова, Кръстинка/Бъчварова, Стефка (2013): Здравейте! Учебник по български език за чужденци А1 - А2 + CD, Нов български университет.

Петрова, Стефка и колеktiv (2004): Учете български език - Ниво 1 + CD, г-р Иван Богоров.

Петрова, Стефка и колеktiv (2009): Учете български език - Ниво 2А + диск, г-р Иван Богоров.

Стоянов, Красимир (2006): Survival Bulgarian: Български език за чужденци, Международно социологическо дружество.

Хаджиева, Елена/Гарибова, Н. и др. (2007): Български език за чужденци. Начален курс (Второ преработено издание) + работна тетрадка, УИ „Св. Климент Охридски“.

Хаджиева, Елена/Влахова, Радка и др. (2012): Разбирам и говоря. Български език като чужд, ИК „Гутенберг“.

Хаджиева, Елена/Влахова, Радка и др. (2014): Лесното в трудния български език. Общ курс по български език за чужденци (с диск), ИК „Гутенберг“.

Хаджиева, Елена/Влахова, Радка/Шушлина, Весела/Байчева, Венера/Манова, Рени (2016): Нова практическа граматика на български език за чужденци, ИК „Гутенберг“.

За деца:

Арикова, Акулина/Новикова, Анастасия/Михайлова, Вяра/Попова, Еслица (2021): Буквар "Четем с Ася и Явор".

Буквар за деца с майчин език, различен от българския, и за деца със затруднения с четенето. Наличен в момента само в дигитален формат, на свободен достъп, може да се поръча на prepodavame.bg:

<https://prepodavame.bg/porachay-materiali-za-detsa-bilingvi/>

Загорова, Жана/Събева, Радост: [Сборник с езикови активности и игри за обучение по български език на бежанци](#). Каритас. Може да се използват и при работа с възрастни.

Новикова, Анастасия/Камаринчева, Даниела, в сътрудничество с Коцев, Русин, Ленова, Яна и Керезова, Ани (2018): [Български език с Драко и Мими за многоезични деца](#) Материали за 5-, 6- и 7- годишни деца на свободен достъп в дигитален формат. Може да се поръчат и от печатница тук: <http://eliascanetti.org/2018/08/28/za-porachka/>

Новикова, Анастасия/Михайлова, Вяра (2021): [Интегрирана езикова подкрепа на ученици с майчин език, различен от българския. Наръчник за учители](#).

Тук можете да намерите по-подробна информация за ефективно поправяне на грешки, работа с лексика, майчин език на децата като ресурс и др.

Новикова, Анастасия/Михайлова, Вяра, в сътрудничество с Катрин Костова и Татяна Величкова-Маринова (2022): Математика с граматика. 1. и 2. клас.

Наръчникът е наличен в дигитален формат, на свободен достъп, може да се поръча на prepodavame.bg: <https://prepodavame.bg/porachay-materiali-za-detsa-bilingvi/>

Тези учебни помагала за български деца в чужбина (различни класове) на **проф. Румяна Танкова** и др. може също да са полезни: <https://www.prosveta.bg/pomagala-za-podpomagane-na-obuchenieto-organizirano-v-chuzhbina>

Дермиш, Миали и др. (2019): [Да преподаваме за бежанците. Указания за работа с деца бежанци, преживели стрес и травми](#), ВКБООН.

Важна информация за работа с деца бежанци, преживели травма, с насоки за работа за нагласи и социално-емоционални умения.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

Новикова, Анастасия/Михайлова, Вяра (2021): [Интегрирана езикова подкрепа на ученици с майчин език, различен от българския. Наръчник за учители](#).

[Deutsch-Lehrtipps von Auslandsgermanistik-Experte Prof. Hermann Funk \(YouTube\)](#).

Fischer Callus, Myriam/Heyse, Ingo: [Zehn Praxistipps für einen erwachsenengerechten Deutschunterricht mit Flüchtlingen und Asylsuchenden](#). Hueber.

[Ratgeber-Videos für Ehrenamtliche Helfer \(YouTube\)](#). Deutsch für Flüchtlinge: DaF/DaZ-Tutorials von Lourdes Ros, Lehrbeauftragte für Deutsch als Fremdsprache, Klett.